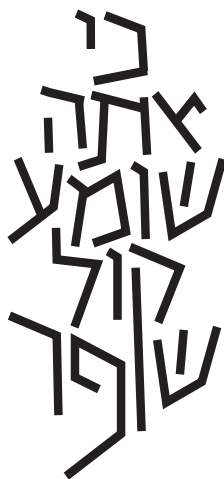

מחזור קורן המבואר לראש השנה

מבואר ערוך ומוגה בידי
הרב דוד פוקס

•

הוצאת קורן ירושלים

תוכן

- מבוא למהדורה הראשונה ז
- מבוא למהדורה החדשה ט

ערב ראש השנה

- התרת נדרים 3
- פרובול 9
- עירובין 12
- הדלקת נרות 14
- מנחה לערב ראש השנה 15

ליל ראש השנה

- קבלת שבת 39
- ערבית לראש השנה 41
- קידוש ליל ראש השנה 62
- סימנים 64
- ברכת המזון 65

שחרית

- השכמת הבוקר 75
- ברכות התורה 77
- עטיפת טלית 78
- הכנה לתפילה 79
- ברכות השחר 82
- פסוקי דזמרה 100
- המלך 121
- ברכו 124
- קריאת שמע 132
- עמידה 137

סדר ליום א'

- 147 חזרת השי"ץ לשחרית
- 180 אבינו מלכנו
- 183 סדר קריאת התורה
- 200 סדר תקיעת שופר
- 209 עמידה למוסף
- 226 חזרת השי"ץ למוסף
- 302 קידושא רבה
- 303 ברכה מעין שלוש

סדר ליום ב'

- 307 חזרת השי"ץ לשחרית
- 348 אבינו מלכנו
- 351 סדר קריאת התורה
- 365 סדר תקיעת שופר
- 372 עמידה למוסף
- 389 חזרת השי"ץ למוסף

431 מנחה

- 441 עמידה
- 454 תשליך

459 ערבית למוצאי ראש השנה

- 467 עמידה
- 478 סדר הבדלה

נספחים

- 481 סדר ברית מילה
- 485 פיוטים שאומרים בקצת קהילות
- 551 שיר הייחוד
- 573 ביאור לברכות המיוחדות ליום
- 625 משנה - מסכת ראש השנה
- 649 על ביאורי הפיוטים והתפילות
- 679 מדריך להלכות ראש השנה
- 729 לוח ראשי תיבות

מבוא למהדורה הראשונה

במהדורה זאת של המחזור לימים הנוראים השתדלנו לחדש כמה דברים שהמתפלל צריך להם מאוד:

נוסח תפילות הקבע הוא כנוסח התפילות בסידור התפילה "דע לפני מי אתה עומד" שבהוצאתנו. נוסח זה סודר מתוך יחס מיוחד לתפילה ולתכניה בעזרתו ובהדרכתו של ר' מאיר מדן הי"ו. ידיעותיו המרובות בענייני תפילה ולשונוותיה עשו את הנוסח למושלם, עד כמה שהיד מגעת.

הפיוטים ופירושים במחזור זה סודרו מחדש בהתאם למחזור המדעי שיצא לאור בהוצאתנו עבור מכון ליאו בק בניו-יורק בעריכת ד' גולדשמידט ז"ל. נוסח זה נקבע, כידוע, לאחר בדיקה בעשרות כתבי יד ודפוסים עתיקים. ד' גולדשמידט ז"ל פירש פירוש ממצה את כל פיוטי הימים הנוראים במהדורתו הנ"ל ואנו הבאנו פירוש זה לפיוטים שבמהדורתנו.

ניקוד הפיוטים עבר הגהה נוספת בידי ש' בהט. אברהם פרנקל בדק את הפירוש כדי להתאימו למהדורה זאת. בעריכת המחזור לפי הנהוג היום בקהילות ישראל השתתף יונה פרנקל. תודתנו נתונה להם על עבודתם הרבה.

המחזור סודר באות קוֹרְן, הידועה במקורותיה, אשר בה נדפס התנ"ך והסידור במהדורת קוֹרְן.

עניין מיוחד הראוי להדגשה הוא דרך הדפסתם של הפיוטים:

יש פיוטים, אשר יש בהם שני חלקים בכל בית. פיוטים כאלה מתאימים להיאמר על ידי החזן והציבור בחילופין – החזן פותח בטור הראשון והקהל עונה בטור השני, כגון: החזן פותח "אתה הוא אלהינו" והקהל עונה את סוף המשפט "בשמים ובארץ", וכן צריך להיות בכל שאר בתי הפיוט.

בגלל ענייני ניגון וסיבות אחרות נשתבשה צורת אמירה זאת ונהגו היום, כמעט בכל בתי הכנסת, שהקהל אומר את סופו של הבית עם תחילתו של הבית הבא (כגון "בשמים ובארץ גיבור ונערץ"), דבר שמנוגד להיגיון, כי כך מצרפים את הטעון הפרדה ומפרידים את הטעון צירוף (וכן קרה, לדאבונו, גם בפיוטים אחרים כגון, "לאל עורך דין" או "האוחז ביד מדת משפט"). כדי לתקן

פגמים אלה ערכנו את הפיוטים כשסדר הדפסתם יבהיר כיצד על הציבור והחזן לאומרם.

פיוטים רבים אינם נאמרים היום בשלמותם. יש פיוטים שפגעה בהם הצנזורה הנוצרית (או שפחד מפני מלשינים גרם לקהילות להשמיט קטעים המדברים על הגויים) ויש פיוטים שקוצרו מטעמים אחרים. במהדורה זאת הבאנו פיוטים אלה בשלמותם (על פי מהדורת גולדשמידט, כאמור לעיל). כדי לא לבלבל את המתפלל, הדפסנו על רקע אפור את הקטעים שנהגו להשמיטם, וכך יוכל המתפלל לדלג ולמצוא בקלות את הנאמר על פי המנהג המקובל בבתי הכנסת בימינו.

אליהו קורן
ירושלים, ה'תשכ"ב

מבוא למהדורה החדשה

הַיֵּצֵר יַחַד לְבָם הַמְּבִין אֶל-כָּל-מַעֲשֵׂיהֶם (תהלים לג, טו)

ביום זה כל קהילות ישראל ממליכות את ה' על העולם שברא, ולעומת זאת גם עומדות לפניו בדין. ביום זה על כל אחד ואחד מאתנו להמליך את ה', לתת לה' להשפיע בחיינו הפרטיים, לעמוד לפניו בדין, ולבחון איזה חלק מהחלקים באישיותנו אכן מסור ונאמן אל ה'. כמו צבא שלם המורכב מקבלת המרות הפרטית, ומהנאמנות האישית של כל חייל וחייל (ראש השנה יח ע"א), כך כולנו כאחד וכל אחד ואחד מאתנו במרחב המקום והזמן נתונים לסקירה של ה'. כל באי עולם – עולם במובן של קרום כדור הארץ, ועולם במובן של רצף הזמן מבריאת אדם הראשון ועד לאחרית הימים. כל בני האדם בכל מקום ומכל הדורות הוא חלק מהסקירה האישית והכללית לפני ה'.

מתוך מעמד אישי זה של המלכה ועמידה בדין הלבישו שליחיו של הציבור צורה פיוטית לרגשות ההתפעלות והאימה, כל דור בדורו. כמו הפיוט עצמו, שאינו אלא מהות פנימית העוטה מבנה הנקבע על ידי חוקים מוסכמים, כך גם קהילות ישראל בתקופות השונות – החל מימי בית דוד, דרך הדורות של אנשי הכנסת הגדולה, וכלה בגלות המייגעת – ביטאו בכל פעם את השאיפות, הרצונות, התקוות, האמונה והגעגועים הפנימיים שלהן בעקבות המצב ההיסטורי, הפוליטי והתרבותי שבו הן היו שרויות, ובתגובה אליו. כך נלקטו התפילות ומחזור הזמן ומחזור המקום נעשו למחזור תפילות ישראל, פסיפס של פניות של עם הנצח לאדון העולם; פסיפס של תפילות פרטיות המתמוגגות יחד לתפילת האדם הכולל והשלם, כאדם הראשון שנברא ביום זה, פרט אחד שהכיל את כל הנשמות העתידות לבוא לעולם.

מרחק רב יש מן המקום, מן הזמן ומן ההקשר הפוליטי והספרותי שבהם תפילות ופיוטים אלה חוברו, שטבעי הוא שמהותם וצורתם יהיו בלתי מובנות לקורא בן זמננו. לכן הוצאת קורן קיבלה על עצמה את האחריות הכבדה לקרב אל המתפלל את מהות התפילות והפיוטים, ולבאר עבורו את מילותיהם. כוונות התפילה המבוארות במחזור, והביאורים לפיוטים ולתפילות המיוחדות של היום, מסייעים למתפלל לכוון יפה אל תוכן התפילה ולהביע כראוי את מילותיה.

כל זאת כדי לאפשר למתפלל להשתתף בפנייה אל ה' יד ביד עם אחיו הרחוקים במקום ועם אבותיו הרחוקים בזמן, כמובן, אין במלאכה זו שלנו כדי להחליף את כוונת הלב, אך בהחלט עשינו את מרב המאמצים בכלים שברשותנו להעצים את המעמד הרם הזה.

בשנים האחרונות עמל הרב דוד פוקס בלי הרף ובנחישות רבה על יצירת הביאור לתפילות ולפיוטים. בנוסף לכך הכין בכישרון רב מדריך הלכתי המלווה את המתפלל בראש השנה. בנאמנות רבה סייע הרב חנן בניהו ועבר על כל אשר עשה. בסוף המחזור הוספנו את מסכת ראש השנה עם ביאורו החדש של הרב עדין אבן-ישראל (שטיינולץ) לנוהגים ללמוד מסכת זו בראש השנה.

את ההגהה למחזור ולמבואות עשתה אפרת גרוס והעיצוב המוקפד הוא מעשי ידיה של אסתר באר, על פי העקרונות שקבע אליהו קורן ז"ל. את הכריכה עיצב אליהו משגב ועל ההפקה אמון אבישי מגנצא. תודה מיוחדת לרב ינון חן ולרינה בן-דגל.

וַיִּקְבְּלוּ עַל מַלְכוּתְךָ עֲלֵיהֶם וַיְרוּמְמוּךָ בְּקֹהֶל עָם

יהושע מילר, עורך ראשי
ירושלים, אלול התשע"ז

חזרת הש"ץ לשחרית ליום א' של ראש השנה

"לְמִשְׁפָּטֶיךָ עֲמָדוֹ הַיּוֹם, כִּי הִכַּל עֲבַדְיָךְ" (תהלים קיט, צא).

פותחים את ארון הקודש.

שליח הציבור פוסע שלוש פסיעות לפניו וחוזר על התפילה בקול רם.
כורע במקומות המסומנים ב', קד לפניו במילה הבאה וזוקף בשם.

תהלים נא

אֲדָנָי, שְׁפָתַי תִּפְתָּח, וּפִי יִגִּיד תְּהִלָּתְךָ:

אבות

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ
אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, אֱלֹהֵי יִצְחָק, וְאֱלֹהֵי יַעֲקֹב
הָאֵל הַגָּדוֹל הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא, אֵל עֲלִיוֹן
גּוֹמֵל חַסְדִּים טוֹבִים, וְקֹנֵה הַכֹּל, וְזוֹכֵר חַסְדֵי אָבוֹת
וַיִּמְבִּיא גּוֹאֵל לְבָנָי בְּנֵיהֶם לְמַעַן שְׂמוֹ בְּאַהֲבָה.

נוסח זה מוסיפים לפני כל 'קרובה' (מערכת פיוטים לחזרת הש"ץ) שאומרים בראש השנה.
בשחרית אומרים אחריו גם פיוט ירשות:

מְסוּד חַכְמִים וְנְבוֹנִים
וּמְלֻמֵּד דַּעַת מְבִינִים
אֶפְתָּחָה פִּי בְתַפִּלָּה וּבְתַחֲנוּנִים
לְחַלוֹת וּלְחַנּוּן פָּנֵי מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים וְאֲדוּנֵי הָאֲדוּנִים.

מסוד חכמים

נוסח זה הוא התאמה של הרשות הרגילה של הקרובות שהיו אומרים בשבתות מיוחדות
ובחגים ("אפתחה פי בשיר ורגנים, להודות ולהלל פני שוכן מעוניים"), ליום הדין. במקצת
מחזורים מובאת גרסה שונה במידת מה: "פני מלך מלכי המלכים, מלא רחמים", המזכירה את
מידת הרחמים ולא את מידת הדין (על פי 'לקט יושר' קלג, ב; הגרסה שלנו היא גרסת מהר"י
איסרלין בעל 'תרומת הדשן', ומהר"ו אמר את הגרסה השנייה). הנוסח שלפנינו מתאים יותר
לתוכן הקרובות ליום הראשון, והנוסח השני משתלב היטב עם הקרובה ליום השני.

בפתחה 'מסוד חכמים' שליח הציבור מקבל על עצמו את התפקיד להיות פה לקהל, אשר
לרבים מהם לא היה מחזור וחלקם גם לא ידעו את נוסח הברכות (חוו"י רלח). יש מפרשים
שזוהי פתיחה לפיוטים ('לבוש' תרא, א), ושליח הציבור מתחייב שכל שיאמר מיוסד על דברי
חז"ל (עבו"י; ראה עמ' 665).

רשות לקרובה: 'את חיל' – סימן יקותיאל בר משה חזק ואמן יחי

יִרְאֵתִי בַּפְּצוֹתַי שֵׁיחַ לְהַשְׁחִיל / קוֹמִי לְחַלּוֹת פָּנַי נוֹרָא וְדַחִיל
 וְקִטְנֵתִי מֵעַשׂ לָבֵן אֶזְחִיל / תְּבוּנָה חֶסְדֵּתִי וְאֵיךְ אֶזְחִיל
 יוֹצְרֵי הַבֵּינָנִי מוֹרְשָׁה לְהַנְחִיל / אֵילָנִי וְאַמְצָנִי מֵרַפְּיוֹן וְחִיל
 לַחֲשֵׁי יִרְצָה כְּמִנְטִיף וּמִשְׁחִיל / בְּטוּיִי יִמְתַּק בְּצוּף נְחִיל
 רְצוּי בְּיִשָּׁר וְלֹא בְּמִכְחִיל / מְשַׁלְּחֵי לְהַמְצִיא כְּפָר וְלַהֲמַחִיל

יראתי בפצותי

את הפתיחה לקרובה בשחרית של היום הראשון חיבר ר' יקותיאל בר משה משפירא, בן המאה האחת-עשרה. המשורר חתם בראשי הצלעות את שמו "יקותיאל בר משה, חזק ואמן, יחי". כל זוג צלעות משלים לשורה אחת מבחינה תכנית.

פיוט זה הוא מבוא ל'מגן' שחיבר ר' אלעזר הקליר 'את חיל יום פקודה'. הפייטן מבטא את חרדתו מפני התפקיד שהוטל עליו, להיות שליח הציבור, ואת התבטלותו מפני מחבר הקרובה – השעה שבה הוא יורד לפני התיבה מכונה בלשונו "עת את חיל" (יש שהגיהו ל"עת אתחיל"). תוכנו פשוט יחסית, ויש מחזורים שלא הוסיפו לו פירוש. אפשר להסתפק בביאורי מילים.

בַּפְּצוֹתַי בפתחי, מלשון "פוצה פה", ביטוי המופיע במקרא בכמה מקומות. בישעיהו י, די, הוא משמש לשון תחינה – "כל הארץ אני אספתי, ולא היה נִדָּד כנף ופֶּצָה פה ומצפצף" מלך אשור מתרברב, שכביכול לא היה מי שיעז אף לבקש רחמים בעד העמים שהוא שיעבד. לְהַשְׁחִיל כנראה מלשון המשנה "משחילין פירות דרך הארובה" (ביצה לה ע"ב), במובן של "להכניס" (ירושלמי שם פ"ה ה"א). לְחַלּוֹת מלשון "אחלה פניו" (ראה עמ' 270). דַּחִיל "נורא" בארמית (אונקלוס, דברים ד, י ועוד).

אֶזְחִיל אפחד, כבאיוב לב, ו.

מוֹרְשָׁה לְהַנְחִיל למד תורה (דברים לג, ד). מלבד היותו שליח ציבור המביא את תפילת העם לפני ה', הפייטן מבקש את הדעת הנדרשת ללמד את העם תורה – להביא את דבר ה' אל העם. אֵילָנִי אֵייל הוא לשון כוח (שמות טו, טו).

כְּמִנְטִיף וּמִשְׁחִיל כמקטיר קטורת (שסימניה "נָטַף וְשָׁחַת וְחִלְבָּנָה", שמות ל, לד). הפייטן מבקש ריצוי, כפרה, כשם שהכוהן הגדול כיפר על ישראל ביום הכיפורים, ולא היה רשאי להיכנס אלא עם קטורת (ויקרא טז, ב). בְּצוּף נְחִיל דבש, שנחיל דבורים מייצר אותו (ראה משנה, בבא קמא קיד ע"א).

וְלֹא בְּמִכְחִיל כצבוע, מלשון "פְּחֻלַת עֵינַיִךְ" (יחזקאל כג, מ). מְשַׁלְּחֵי לְהַמְצִיא כְּפָר וְלַהֲמַחִיל דוגמה לצורות הלשון הבלתית שגרתיות בפיוט – השמטת אותיות השימוש, ואלתור בסוף הצלע לשם החריזה. הכוונה (ל)משלחי להמציא כפר, ו(ל)המציא מחילה". ר"ח הגיה את הנוסח "כופר ומחיל", מאותה לשון.

שָׁאֲגִי יַעֲרֹב וְלֹא כַּמִּשְׁחִיל / הֶעֱתָר לְנִגְשִׁים וְנַחֲשָׁבִים כְּזַחִיל
 חֲנוּן כְּהַבְטִיחַךְ לְבִנְקֶרֶת מְחִיל / וְעֵקֵי קֶשֶׁב בְּעֵת אֶתְחִיל
 קָרְבִי יַחְמְרוּ בְּחֶקְךָ חֲלוּחִיל / וּמֵאֵימַת הַדִּין נִפְשִׁי תִבְחִיל
 אִם כְּגִמּוֹל הֵלֵב יַחִיל / מְקוֹרֵי עַפְעַפִּי אֲזִיל כְּמִזְחִיל
 צְדָקָה אֶקְוֶה מִמֶּךָ וְאוּחִיל / יִשְׂר הוֹרֵי זָכְרָה לְהֶאֱחִיל
 חֵם לְבִי בְּהִגִּי יַגְחִיל / יִסְתַּעַר בְּקָרְבִי בְּעֵת אֶת חִיל.

סוגרים את ארון הקודש.

שָׁאֲגִי יַעֲרֹב וְלֹא כַּמִּשְׁחִיל בניגוד לדבריו בבית הראשון "יראתי בפצותי שיח להשחיל". הפייטן עדיין אינו בטוח בעצמו, ומבקש רחמים שתפילתו תערב. ויש שפירשו ש"משחיל" מלשון שחל, אריה, ושהפייטן רומז לתענית טז ע"ב, סביב הפסוק (ירמיה יב, ח) "היתה לי נחלתי כְּאֵרִיָּה בִיעֵר, נִתְנָה עָלַי בְּקוֹלָה, עַל כֵּן שָׁנְאַתִּיה": "מאי 'נתנה עלי בקולה' זה? זה שליח ציבור היורד לפני התיבה שאינו הגון", ומבקש שתפילתו ("שאגי") תתקבל ברצון, ולא תהיה כשאגת אריה, המטילה אימה ואינה ערבה לאוזן. וְנַחֲשָׁבִים כְּזַחִיל משפילים עצמם כזוחלי עפר (רו"ה).

לְבִנְקֶרֶת מְחִיל למשה רבינו, בעמדו בנקרת הצור (שמות לג, כב). בעל 'מטה לוי' פירש מלשון 'מחילה', מערה. אך אפשר שמדובר בתיאור של משה, והמענה לתפילתו בכריתת הברית (שם לד, י).

קָרְבִי יַחְמְרוּ יתקמטו מחמת חום (משנה, חולין נו ע"א; רש"י, איוב טז, טז, וראה תהלים לט, ד). חֲלוּחִיל מילה כמעט יחידאית, ומופיעה גם בתנחומא אחרי מות, ג. רו"ה פירש שמדובר בחוליי הלב בעקבות התרגום לקהלת שתרגם "הוללות" (א, יז ועוד) – "חולחולתא". וכבר קדמו המפרש במחזור נירנברג, ופירשו "מחשבות רעות". ואפשר שמדובר בחלחולת, המעי הגס (חולין נ ע"א), והפייטן מתאר את דאגתו כאשר הקב"ה חוקר את עוונותיו הנסתרים. נִפְשִׁי תִבְחִיל "ותקצר נפשי בהם, וגם נפשם בְּחִלָּה בִּי" (זכריה יא, ח), והוא לשון מיאוס (רש"י, במדבר כא, ד) – בשעת הדין האדם מתבונן בעוונותיו ומואס בעצמו עליהם.

אִם כְּגִמּוֹל... לאחר ההתבוננות הפייטן מתמלא חרדה משורת הדין: הלב מתחלחל מהמחשבה על הגמול הראוי לו, ועיניו ("מקורי עפעפי") מזילות דמעות כמזחילה (מרזב – משנה, עירובין צט ע"ב ובבא בתרא כב ע"ב).

צְדָקָה אֶקְוֶה... הפייטן מזכיר שתי סיבות שבגינן הוא מקווה לזכות בדין תורת חסד, אם לא בזכות: צדקתו (במובן רחמיו) של הקב"ה, וזכות אבות. לְהֶאֱחִיל מילה ייחודית נוספת. רו"ה פירש "למחול", וגולדשמידט "שיחלו", כלומר, שהאבות יתפללו בעבורנו.

חֵם לְבִי... השורה האחרונה בנויה על תהלים לט, ד: "חם לבי בקרבי, בְּהִגִּי תבער אש, דברתי בלשוני". יַגְחִיל מלשון 'גחלים'. בשעה שהפייטן נזכר בחסרונותיו, לבו נשרף בקרבו, וכשהוא מתחיל בתפילה – יִסְתַּעַר בְּקָרְבִי לבו סוער, כבמלכים ב', ו, יא.

נוהגים שהקהל אומר את שלושת הפיוטים הראשונים, ושליח הציבור אומר בקול רק את השורות המסומנות ב- . יש קהילות שבהן אין אומרים את ה'מגן' וממשיכים 'זכרנו לחיים' בעמוד הבא (ויש האומרים את הבית האחרון: 'נעלה בדין').

מגן – סימן א"ב

אֶת חֵיל יוֹם פְּקֻדָּה / בְּאֵימֵינוּ כָּל לְחוּם לְשִׁקְדָּה גְּשִׁים בּוּ בְּרַךְ לְקוּדָה / דַּעַם לְיִשְׂרָאֵל פְּעַל מוֹקְדָה.

את חיל יום פקודה

לאחר שביקש רשות, שליח הציבור מתחיל באמירת הקרובה.

עיקר הקרובה הוא שלושת הפיוטים הראשונים: ה'מגן' לקראת סוף ברכת "מגן אברהם", ה'מחיה' לקראת סוף ברכת "מחיה המתים", וה'משלש' לאחר חתימת הברכה השנייה. המשלש פותח את רצף הפיוטים המעבירים לקדושה. בסוף כל פיוט אמרו במקור רצף פסוקים הקשורים לעניינו של הפיוט, ואחריהם נוספו במגן ובמחיה בתי חתימה, החוזרים לעניין הברכה (בימים נוראים אומרים את שני הפיוטים לפני ההוספה לברכה: "זכרנו לחיים" ו"מי כמוך"), ואילו הפסוקים האחרונים במשלש הם תמיד "מלך ה' לעולם" החותם את הקדושה, והפסוק "זאתה קדוש" הפותח את סדר קדושה דסידרא (ראה סידור רש"י, תלא). בעקבותיהם אומרים את יתר הפיוטים. כיום אין נוהגים לומר את הפסוקים, פרט לשניים האחרונים (בעקבות מנהגו של מהר"ם שהובא בתשבץ קטן קב), אך שריד לאמירתם נשמר במנהג שליח הציבור אומר בקול שתי שורות במגן ("תמוכים בדישן"; "בשופר אפתנו") ובמחיה ("אנקת אסיר"; "אחלנו כתר"). השורה הראשונה מבין השתיים היא השורה שלפני רצף הפסוקים.

זה מאות שנים נהגו בקהילות אשכנז שאת רוב פיוטי הקרובה הקהל אומר יחד, ושליח הציבור מנגן רק את השורה האחרונה. במרוצת הדורות בקהילות רבות גברה הנטייה לדלג על החלק שהקהל אומר. אפשר שזו הייתה השפעה של התמורות בעולם החזנות, אפשר שהציבור לא הבין את הפיוטים שהיה צריך לומר, ואולי רווחה תפיסה מוטעית שקטעי התפילה שבהם פותחים את ארון הקודש הם החשובים, ועל האחרים אפשר לוותר כדי לא להאריך את התפילה ולהטריח על הציבור. כיום יש קהילות שאינן אומרות אף את המגן, מחיה ומשלש, אף על פי שהם עיקר פיוטי היום.

שתי הקרובות שאומרים ביום הראשון של ראש השנה – חיברן ר' אלעזר הקליר. שלושת הפיוטים שהם עיקר הקרובה לשחרית, מבוססים על המדרש המובא בירושלמי, ראש השנה פ"א ה"ב: "בירח האיתנים (תשרי) שבו נולדו האבות, מתו האבות, נפקדו אימהות". שלושת הפיוטים מתארים את שרה, רבקה ורחל בעקרותן ובתפלתן ואת היענות ה' לעתירתן. תיאור נושא זה מופיע בתחום בשורת הפתיחה:

אֶת בא, בארמית וגם בישעיה כא, יב. חֵיל יוֹם פְּקֻדָּה המילה 'חיל' מציינת פחד (זכריה ט, ה) אך גם תפילה (תהלים מב, 1), ציפייה (שופטים ג, כה) ופקודה (הושע ט, ז). אפשר שכל המובנים האלה נובעים מההוראה הבסיסית של צירי לידה (ישעיה כו, ז; ישעיה סו, ז). גם "פקודה" שפירושה זיכרון, נזכרת בתורה לעניין לידה: "וה'פקד את שרה כאשר אמר" (בראשית כא, א). ראש השנה הוא יום לידתו של העולם (ראה עמ' 583, "יום הזיכרון הזה"), וגם היום שנולד בו יצחק. בְּאֵימֵנוּ

הַיּוֹצֵר יַחַד כֶּסֶל נִשְׁפָּט / וְשׁוֹעַ וְדַל בְּפִלּוּס יִשְׁפָּט
 זָכַר לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט / חֵינן עֲרַבּוּ יִזְכַּר בַּמִּשְׁפָּט.
 טָרַם כֹּל מִפְעַל חָצַב / יִזֶם בְּמַחְשַׁבַת צוֹר חָצַב
 כְּאַחֹר וְקִדְם בְּתוֹךְ נַחְצַב / לְיָהֵב עָלָיו כֹּל הַמְחָצַב.

כֹּל לְחִים לְשִׁקְדָה לייסר כל בשר (על פי צפניה א, ז; וראה אונקלוס לדברים לב, כד, שתרגם "ולחמי רשף" – שנאכלים על ידי עוף השמים) באימתו של אותו היום. לְשִׁקְדָה בלשון המדרש "מסקדא" הוא המלמד, שהרועה מייסר בו את הבקר (פסדר"כ כג, ז; הובא ברש"י על הפסוק "נִשְׁקָד עַל פִּשְׁעֵי", איכה א, יד). ובדומה גם בתרגום יונתן לדברים ח, ה. ויש גורסים "לשקדה" בש' ימנית, בעקבות ירמיה א, יב "כי שקד אני על דבְּרֵי לעֲשֹׂתוֹ" – אבל נראה כגרסה הראשונה, שכן הקליר השתמש באותה לשון במחיה למוסף של יום הכיפורים: "מוקש להבעית בסקוד". (א) ת גִּשִׁים בּוֹ בְּרַךְ לְקוֹדֶה לכוּרע. דַּעַם לְיִשָּׁר ליישר את מחשבותיהם, כבקר הסוטה מדרך. כְּעַל מוֹקְדָה כאש המזבח (ויקרא ו, ב), שאותה עורכים מדי בוקר. ויש שפירשו (בעקבות יומא נג ע"א) שהכוונה לעשן הקטורת, שהיה מיתמר ישר בלא סטייה ימין ושמאל. ורו"ה פירש שהקליר קיצר בלשונו, ויש להשלים 'כאילו הקריבו עולה, שהיא העולה על מוקדה'. בבית זה ובבא אחריו הקליר מתאר את "חיל יום פקודה" במובן החרדה מיום הדין.

הַיּוֹצֵר יַחַד כְּבַתְהִלִּים לַג, טו. כֶּסֶל נִשְׁפָּט שופט את אשר בתוך פנימיותם, כבתהלים לח, ח "כי כסלי מלאו נקלה", או את טפשותם, כבקהלת ד, יג: "מלך זקן וכסיל". וְשׁוֹעַ אדם בעל מעמד. וְשׁוֹעַ וְדַל כבאיוב לד, יט: "אשר לא נשא פני שָׁרִים, ולא נָכַר שׁוֹעַ לַפְנֵי דַל". בְּפִלּוּס יִשְׁפָּט יישפטו בצדק מלשון 'פלס' כבמשלי טז, יא: "פֶּלֶס וּמְאֻזֵּי מִשְׁפָּט". זָכַר לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט זכר דברי אברהם (בראשית יח, כה): "חללה לה, הִשְׁפַּט כֹּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט?", שעליהם דרשו חכמים (בראשית רבה מט, ט): "אם עולם אתה מבקש – אין דין, ואם דין אתה מבקש – אין עולם", וכתבו שקיבל הקב"ה את דבריו, וקראו עליו (שם, י) את הפסוק "לא אחריש בְּדֵיךָ, ודבר גבורות וחֵינן ערכו" (איוב מא, ד). ולפיכך חֵינן עֲרַבּוּ יִזְכַּר בַּמִּשְׁפָּט.

טָרַם כֹּל מִפְעַל חָצַב ה"מפעל" רומז על העולם (ראה עמ' 604). יִזֶם בְּמַחְשַׁבַת צוֹר חָצַב אברהם. חז"ל דרשו את הפסוק "הביטו אל צור חֲצַבְתֶּם, ואל מִקְבַּת בּוֹר נִקְרַתֶּם" (ישעיה נא, א) על אברהם ושרה (יבמות סד ע"א). בבית זה המשורר רומז למדרש (המוזב בבראשית רבה יד, 1): "את האדם" (בראשית ב, ז) – בזכותו של אברהם. אמר רבי לוי: 'האדם הגדול בענקים' (יהושע יד, טו) זה אברהם. ולמה קורא אותו 'גדול'? שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון... למה ברא הקב"ה את אברהם באמצע הדורות? כדי שישבול (יישא את משא) את הדורות שלפניו והדורות שלאחריו". וכן בהמשך: כְּאַחֹר וְקִדְם כלשון הפסוק (תהלים קלט, ה): "אחור וקדם צִרְתָּנִי", שחכמים דרשו על בריאת האדם (ברכות סא ע"א, ועוד). בְּתוֹךְ באמצע הדורות. נַחְצַב רומז לפסוק שנזכר למעלה, שבו מכונה אברהם "צור חֲצַבְתֶּם", ואפשר שמרמז גם למדרש שאברהם עצמו מתחילה לא היה ראוי להוליד (יבמות סד ע"א). לְיָהֵב לתת, ככפסוק "הבה את אשתי" (בראשית כט, כא). הַמְחָצַב העולם, לפי אותו הדימוי בכל הבית.

מִנְתּוֹ בְּהִיּוֹם בַּח דְּשָׁנָה / נִצַּר לְהַחֲנִיט לְתַשְׁעִים שָׁנָה
 סִימָה אוֹת הַיּוֹת לְשׁוֹשְׁנָה / עֵבֶר לַפְּנֵי בְּרֵאשׁ הַשָּׁנָה.
 פְּלָצוּ פְּרַחְיָהּ בַּחֵק יוֹם / צִיגְתָּם פְּנֵי כֶסֶף אִים
 קוֹל דְּבָבָם יִרְחִישׁוּ בְּהִיּוֹם / רוֹגְשִׁים לְהַרְיַע לְמִצָּא פְּדִיּוֹם.
 שְׁעוּנִים עָלֶיהָ בָּהּ לְהַפְקָדָה / שׁוֹאֲגִים בְּלֶהֱק דְּלָתוֹת לְשִׁקְדָה
 תְּמוּכִים בְּדָשָׁן שָׁה עֵקְדָה / תִּשְׁר אֲשֶׁר בּוֹ נַפְקָדָה.

מִנְתּוֹ אשתו. אפשר שהדימוי הושפע מהפסוק "ה' מנת חלקי וכוסי" (תהלים טז, ה) – אשתו של אדם היא מנת חלקו. כאן הפייטן עובר לשרה, נושא של הפיוט מכאן ועד סופו. בְּהִיּוֹם בַּח דְּשָׁנָה בא' בתשרי חזר אליה כוחה (בראשית יח, יב; ראה בבא מציעא פז ע"א) ונתעברה. והשווה תהלים צב, טו: "עוד יגונבו בשיבה, דשנים ורעננים יהיו". לְהַחֲנִיט להצמיח, ללדת (בעקבות שיר השירים ב, יג). הדימוי של לידת יצחק לחנטה נזכר בעוד פיוטים: "ונחנט (אברהם) פרי למאה" (בתוך 'אזרחי מעבר הנהר', עקדה ליום שני מעשי"ת); "למען רך ויחיד, נחנט פרי למאה (יצחק)" (בתוך 'למען תמים במעשיו', להושענא רבה). סִימָה הסתיים הריונה, וילדה, ואולי רמז למדרש ששרה לא הייתה ראויה ללדת כלל (יבמות סד ע"א), וכאשר הקב"ה שמע את תפילתה הוא כביכול השלים את ברייתה. אוֹת הַיּוֹת לְשׁוֹשְׁנָה להיות אות לישראל, המכונים שושנה (שיר השירים ב, א), כאשר הם עוברים לפני ה' בראש השנה. ובמחזור 'מעגלי צדק' פייסק: "סוימה אות, היות לשושנה", רמז להחלפת שמה משרי לשרה, ובזכות שינוי השם חזרה ופרחה (ראה פס"ר, מ"ג).

פְּלָצוּ פְּרַחְיָהּ פרחיה שהם ישראל (המשך דימוי עץ הפרי מהבית הקודם) נבעתו ואחזתם פלצות (כבישעיה כא, ד). ברבים מקטעי הגניזה מופיעה הגרסה "פרחיה פולסו", ופרופ' אליצור פירשה שהכוונה לישראל שעומדים כעת במשפט (מלשון 'פולסו'). בַּחֵק יוֹם בעת תקיעת שופר (מחזור 'שער השמים'), ויש כתבי יד שגרסו "בזה יום", שהחרדה היא מעצם יום הדין (וכן ב'קרן אהרן'). צִיגְתָּם פְּנֵי כֶסֶף אִים בעת שהם מוצגים, מתייצבים לפני כס הקב"ה. קוֹל דְּבָבָם דבריהם, כ"דוב שפתי ישנים" (שיר השירים ז, י). יִרְחִישׁוּ ישמיעו, כמו "פיך ידבר חכמות ולשונוך ירחיש רננות" (ברכות יז ע"א). רוֹגְשִׁים לְהַרְיַע מתאספים לתקיעת שופר.

שְׁעוּנִים עָלֶיהָ, בָּהּ לְהַפְקָדָה ישראל נשענים על זכות האבות (ובפרט על זכות שרה), כדי שאף הם ייזכרו לטובה היום. כפי שהקליר עבר במהלך הפיוט מ"חיל" מלשון אימה ללשון לידה, אף הביטוי "יום פקודה" הופך מיום של חרדה מהמשפט ליום של תקווה שיזכרונו יעלה לפני הקב"ה. שׁוֹאֲגִים בְּלֶהֱק, דְּלָתוֹת לְשִׁקְדָה באים לבית הכנסת לזעוק בתפילה, על פי משל ח, לד: "אשרי אדם שמע לי, לשקד דלתתי יום יום, לשמור מזוזות פתחתי". תְּמוּכִים בְּדָשָׁן שָׁה עֵקְדָה "רואין אפרו של יצחק כאילו צבור על גבי מזבח" (ירושלמי, תענית פ"ב ה"א; וראה רש"י על בראשית כב, יד ועל ויקרא כו, מב). אף שיצחק לא נשחט בעת העקדה,

הכול:

נַעֲלָה בְּדִין עֲלוֹת בְּתְרוּעָה / גֵּיא עִם דְּרִיָּה לְרוּעָה
 < בְּשׁוֹפָר (בשבת: בְּזִכְרוֹן שׁוֹפָר) אֶפְתָּנוּ, וּבִבְרִךְ כְּרִיעָה
 בְּמַגְנַת רַעִים בְּגָנוּ אֶתְרוּעָה.

יש נוהגים שהקהל אומר בקול, ושליח הציבור חוזר אחריו:

זָכְרָנוּ לְחַיִּים, מֶלֶךְ חַפֵּץ בְּחַיִּים
 וְכָתַבְנוּ בְּסֵפֶר הַחַיִּים, לְמַעַן אֱלֹהִים חַיִּים.

שליח הציבור ממשיך:

מֶלֶךְ עוֹזֵר וּמוֹשִׁיעַ וּמַגֵּן.
 בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה, מַגֵּן אַבְרָהָם.

כנונותו ונכונות אביו עומדת לזכות ישראל. תִּשְׂרַף אֲשֶׁר בּוּ נִפְקְדָה המשך השורה הקודמת: "שה עקדה" – המתנה (תשר), שבה ה'פקד אותה.

במקורו היו אומרים כאן לקט פסוקים, המשתנה מקהילה לקהילה. במחזור נירנברג, למשל, מובאים הפסוקים הבאים: "וה'פקד את שרה" (בראשית כא, א); "הביטו אל אברהם אביכם" (ישעיה נא, ב); "אחור וקדם צרתני" (תהלים קלט, ה); "היצר יחד לבם, המבין אל כל מעשיהם" (תהלים לג, ט) – על שלושת הפסוקים האחרונים מבוסס הבית השלישי, שבו עוברים לעסוק באבות. "למשפטיך עמדו היום כי הכל עבדך" (תהלים קיט, צא); "נדיבי עמים נאספו, עם אלהי אברהם, כי לאלהים מגני ארץ, מאד נעלה" (תהלים מז, י) – שני פסוקים אלה חוזרים לעניין יום הדין.

נַעֲלָה בְּדִין עֲלוֹת בְּתְרוּעָה הקב"ה עולה בדין, כבפסוק האחרון שנזכר. גֵּיא עִם דְּרִיָּה לְרוּעָה אפשר שהכוונה לנבואה בזכריה יד, שבה מתוארת התגלות ה' ומלכותו על העולם כבקיעת הר הזיתים לשניים, "גֵּיא גדולה מאד" (שם, ד); תיאור דומה ישנו בישעיה כד, שם כתוב "רַעַה הַתְּרוּעָה הָאֶרֶץ" (פסוק יט). בְּשׁוֹפָר אֶפְתָּנוּ, וּבִבְרִךְ כְּרִיעָה יש שגרסו "בשופר אצנו" או "אפייסנו" בלשון כבוד כלפי מעלה ('נוהג כצאן יוסף', על פי דברי הט"ז, או"ח קכז, ד). בְּמַגְנַת רַעִים בְּגָנוּ אֶתְרוּעָה אולי על שם הפסוק "היושבת בגנים, חברים מקשיבים לקולך" (שיר השירים ח, יג), ורש"י פירשו על ישראל בגלות, שעדיין יושבים בבתי כנסיות ובתי מדרשות. ויש שפירשו שזו תפילה לזכות לעלות למקדש כרעים אהובים למקום (מחזור 'שער השמים', אלטונא תקל"ב). או שהכוונה בתיבה "אתרועעה" שנרעה לפניו בשופר במקום המקדש (רו"ה). ואפשר גם שתיבת "רעים" מתייחסת לאבות שהיו רעים למקום, כדי לקשר חזרה לברכה.